

بررسی جنگ شهرها و حمله های موشکی در دفاع مقدس و ارائه راهبردهایی برای جنگ آینده^۱

هادی مرادپیری^۲

تاریخ پذیرش: ۹۳/۲/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۳/۱/۲۳

چکیده

پدیده حمله های موشکی و هوایی به شهرها در قرن بیستم ظهور و در جنگ جهانی دوم توسعه یافت، اما حمله هوایی و موشک باران شهرهای ایران در دوران جنگ تحمیلی توسط عراق باعث نمایان شدن ضعف هایی در برابر مقابله با این جنبه از جنگ در جبهه های نبرد حق علیه باطل شد. با توجه به تجربه جنگ شهرها در دوران دفاع مقدس و جنگ های رخ داده در منطقه و جهان می توان دریافت که در جنگ احتمالی آینده نیز قاعده درگیری از راه دور (جنگ دورایستا) و از بین بردن زیرساخت ها و امکانات طرف مقابل، به کار گرفته خواهد شد. از این رو، مهم ترین پرسش این مقاله، تهدیدهای جنگ شهرها و ارائه راهبردهای لازم برای جنگ آینده می باشد که ابتدا تلاش شد مطالب مورد نیاز به روش توصیفی و تحلیلی، و نیز از طریق توزیع پرسشنامه بین ۴۰ کارشناس مباحث دفاع مقدس و جنگ شهرها، اطلاعات لازم گردآوری و از روش SWOT تجزیه و تحلیل و نتیجه گیری شد که براساس نتایج حاصله، شهرهای ایران در جنگ آینده به لحاظ راهبردی در موقعیت محافظه کارانه قرار داشته که در این راستا پیشنهاد های لازم ارائه شده است.

واژگان کلیدی: جنگ شهرها، جنگ آینده، راهبرد، جنگ تحمیلی، تهدید.

۱. این مقاله برگرفته از یافته های یکی از طرح های تحقیقاتی انجام شده در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی ارائه شده است.

۲. استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۱. کلیات

۱-۱. طرح مسئله

پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران و بر هم خوردن موازنه قوا در خاورمیانه به‌ویژه منطقه خلیج فارس، استکبار جهانی که موقعیت خود را در خطر می‌دید، به‌منظور تضعیف و براندازی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، تصمیم به راه‌انداختن جنگ علیه کشور ایران گرفت و در این راستا، مناسب‌ترین فرد و کشوری که می‌توانست مقاصد استکبار جهانی را جامه عمل بپوشاند، صدام و حزب بعث عراق در همسایگی ایران بود، پس با توافق سران شرق و غرب مقرر شد با دادن امکانات وسیع و پیشنهادهای لازم، جنگ آغاز گردد و در کمترین زمان ممکن، سرنوشت آن مشخص شود و از همین رو بود که عراق در شهریور ۱۳۵۹ تهاجم خود را از زمین، هوا و دریا آغاز نمود. جامعه انقلابی ایران که هنوز از درگیری‌های ناشی از انقلاب و ضد انقلاب داخلی فارغ نشده بود، با پدیده‌ای روبه‌رو شد که آمادگی آن را نداشت، ولی چون اراده ملی و رهبری پیامبرگونه آن بسیار مستحکم بود، همچون دژی استوار در برابر دشمن ایستادگی کرد و باوجود کمبود امکانات و تجهیزات، با سازماندهی نیروهای مسلح و مردم توانست ابتدا حرکات دشمن را سد و او را متوقف نماید و سپس از خاک خود بیرون کند و در مرحله بعد، به‌دنبال تعقیب و تنبیه متجاوز برآید. دشمن زبون که در برابر رزمندگان اسلام، تاب مقاومت و ایستادگی را نداشت، به هر اقدامی برای جلوگیری از انجام عملیات توسط نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران دست می‌زد از جمله این اقدام‌ها، حمله‌های شیمیایی و هوایی و موشکی به شهرهای مرزی و عمق راهبردی جمهوری اسلامی ایران بود تا از این طریق بتواند ضعف خود را در میدان جنگ جبران و مانع پیشروی رزمندگان اسلام شده و اراده و روحیه آنان را سست کند، ولی این راهبرد دشمن، مسئولان کشوری و فرماندهان نظامی را بر آن داشت تا ضمن پاسخگویی به دشمن در میادین جنگ، از راهبرد مقابله محدود نیز استفاده کرده و تهاجم دشمن را پاسخ گویند و در نهایت، ملت

ایران و رزمندگان با مقاومت و پایمردی توانستند جنگ را با سرافرازی و سربلندی به پایان ببرند و مانع دستیابی دشمن به هدف‌های خود گردند. با نگاهی متفکرانه و عمیق به آینده و جنگ‌های رخ داده در منطقه و جهان می‌توان دریافت که جنگ احتمالی آینده نیز از قاعده بالا مستثنی نیست، بلکه با توجه به توان دشمن از نظر هوایی و موشکی و راهبرد آن در درگیری از راه دور (جنگ دورایستا) و از بین بردن زیرساخت‌ها و امکانات طرف مقابل، از شدت بیشتری نیز برخوردار خواهد بود. با نگاهی به گذشته (برای معرفی افتخارهای نسل اول انقلاب به آیندگان و بررسی نقاط ضعف و قوت آن دوران، به‌منظور رفع ضعف‌ها و تقویت قوت‌ها) و بررسی تهدیدهای آینده (برای احصای تهدیدها به‌ویژه در حوزه نظامی از طریق آینده‌پژوهی و تعیین راهبردهای مقابله با این تهدیدها) باید خود را برای مقابله با حوادث آینده آماده ساخت. مقاله حاضر تلاش دارد با مستندسازی جنگ شهرها و حمله‌های موشکی عراق در هشت سال دفاع مقدس، ضمن احصای نقاط ضعف و قوت آن، تأثیرهای آن را بر روند جنگ و خاتمه آن بررسی نموده و راهبردهای مناسب را مقابله با جنگ شهرها در جنگ آینده و تهدیدهای احتمالی ارائه دهد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع

این مقاله از آن جهت اهمیت دارد که می‌تواند با تبیین اقدام‌های دشمن و خودی در جنگ شهرها، افتخارها، غرور ملی و راه پایمردی و مقاومت و بهره‌گیری از وحدت کلمه و مدیریت راهبردی جنگ با توجه به شرایط آن زمان را به نسل‌های آینده معرفی نماید. ملت و جامعه‌ای که هویت ملی خود را نشناسد و اتفاق‌های گذشته را درک نکند، نمی‌تواند برای آینده خود تصمیم مناسبی بگیرد. همان‌گونه که مقام معظم رهبری (مدظله العالی) می‌فرمایند: جنگ یک گنجینه عظیم است و بر ماست که آن را استخراج کنیم. پس باید ابعاد مختلف آن را بررسی و مستندسازی کرد و نهایت استفاده از آن را به عمل آورد.

۱-۳. هدف‌های تحقیق

۱-۳-۱. هدف اصلی

بررسی تهدیدهای جنگ شهرها در جنگ آینده و ارائه راهبردهای مناسب.

۱-۳-۲. هدف‌های فرعی

۱-۳-۲-۱. بررسی تهدیدهای جنگ شهرها در جنگ آینده،

۱-۳-۲-۲. ارائه راهبردهای مناسب برای مقابله با جنگ شهرها در جنگ آینده،

۱-۴. پیشینه تحقیق

بر اساس بررسی‌های انجام شده، تاکنون تحقیقی با این عنوان در کشور صورت نگرفته است، ولی در موضوع‌های مرتبط به جنگ شهرها و حمله‌های موشکی اطلاعاتی وجود داشت که از آنها استفاده شد که در ادامه به چند مورد اشاره می‌گردد:

۱-۴-۱. محمدحسین جمشیدی در مقاله «جنگ شهرها»، به تشریح مفهوم جنگ شهرها، وقایع دوران جنگ شهرها و آمار شهدا و مجروحان در برخی مقاطع جنگ شهرها پرداخته است. این اثر در فصلنامه تاریخ جنگ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ به زیور طبع آراسته شده است. با وجود این، مقاله یادشده، تأثیرهای جنگ شهرها را بر پذیرش قطعنامه ۵۹۸ بررسی نکرده و راجع به جنگ آینده سخنی به میان نیاورده است (جمشیدی، بهار ۱۳۷۵).

۱-۴-۲. آقای موسی کاظمی در مقاله خود با عنوان «تحلیل آماری جنگ شهرها» به اطلاعات آماری جالبی در مورد تعداد شهدا و مجروحان جنگ شهرها، تعداد دفعات بمباران شهرها، شهدا و مجروحان به تفکیک ابزار تهاجم، شهرهای مورد تهاجم از آغاز تا پایان و ... اشاره کرده است (کاظمی، ۱۳۸۰).

۳-۴-۱. آقایان محمدمهدی عزیزی و مهدی برنافر در مقاله‌ای با عنوان «فرایند مطلوب برنامه‌ریزی شهری در حملات هوایی از دیدگاه پدافند غیرعامل»، به بیان نقش پدافند غیرعامل در رویارویی با حمله‌های هوایی و موشکی، چگونگی برنامه‌ریزی مطلوب شهری و ارائه راهکارهای کاهش آسیب‌پذیری در حمله‌های هوایی و موشکی پرداخته‌اند. فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری (دانشگاه کردستان) این اثر را به چاپ رسانده است. این مقاله فقط از دیدگاه پدافند غیرعامل و موضوع‌های کالبدی به موضوع رویارویی با حمله‌های هوایی پرداخته و به موارد فراتر از اینها اشاره‌ای نکرده است (کاظمی و برنافر، ۱۳۹۰).

۱-۵. پرسش‌های تحقیق

۱-۵-۱. پرسش اصلی

تهدیدهای جنگ شهرها و راهبردهای مناسب برای مقابله با آن در جنگ آینده کدامند؟

۱-۵-۲. پرسش‌های فرعی

۱-۵-۲-۱. راهبردهای مناسب برای مقابله با جنگ شهرها در جنگ آینده کدامند؟

۱-۵-۲-۲. تهدیدهای جنگ شهرها در جنگ آینده کدام است؟

۱-۶. روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش ابتدا با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای به گردآوری ادبیات علمی برای حصول به ماهیت پژوهش و نیز تعاریف موجود و همچنین از طریق بررسی و تحلیل عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی - نظامی و کالبدی به تحلیل نقش پدیده جنگ شهرها در جنگ تحمیلی و ارائه راهبردهای مناسب برای جنگ آینده پرداخته شده

است. سپس با گردآوری پرسشنامه‌ها و مطالعه‌های اسنادی، راهکارهای رویارویی با پدیده جنگ شهرها در جنگ آینده مورد مطالعه قرار گرفت و در مرحله بعد که مشتمل بر آزمون فرضیه‌ها می‌باشد، از روش تحلیلی استفاده شده است.

۱-۶-۱. نوع تحقیق

از آنجا که این مطالعه، در جهت ارائه پیشنهاد و راهکار برای جنگ آینده مورد استفاده قرار گرفته، پس از نوع کاربردی می‌باشد و چون در راستای توسعه توانایی رویارویی و نیز مدیریت بحران در جنگ آینده می‌باشد، تحقیقی توسعه‌ای به شمار می‌آید.

۱-۶-۲. روش تحقیق

روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است که از طریق توزیع پرسشنامه و انجام مصاحبه در سطح خبرگان و صاحب‌نظران دوران دفاع مقدس انجام می‌شود.

۱-۶-۳. روش گردآوری اطلاعات

۱-۶-۳-۱. روش کتابخانه‌ای

استفاده از روش کتابخانه‌ای و اسناد و مدارک برای گردآوری مبانی نظری.

۱-۶-۳-۲. روش میدانی

افزون بر روش کتابخانه‌ای، یکی دیگر از روش‌های گردآوری اطلاعات در این تحقیق، روش مطالعه میدانی و استفاده از ابزار پرسشنامه است. پرسشنامه مورد استفاده در این تحقیق از نوع پرسشنامه بسته با مقیاس چند گزینه‌ای رتبه‌ای (پرسشنامه مزبور با مقیاس لیکرت تهیه شده است) و نیز پرسشنامه باز است.

۴-۶-۱. جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق، تعداد ۴۰ نفر از خبرگان و صاحبان نظران (مطابق جدول شماره ۱) دفاع مقدس را شامل می‌شود:

جدول شماره ۱. جامعه آماری تحقیق

ردیف	عنوان	تعداد
۱	فرماندهان دوران دفاع مقدس (ارتش - سپاه پاسداران و جهاد)	۱۰
۲	فرماندهان و مسئولان وقت بسیج در شهرها	۱۰
۳	استانداران و فرمانداران وقت	۵
۴	مسئولان هلال احمر	۵
۵	نخبگان علمی و دانشگاهی	۱۰

گفتنی است جامعه نمونه آماری به لحاظ سطح کار و استفاده از روش نخبه‌گرایی بر اساس جدول بالا، تمام‌شمار می‌باشد، بنابراین حجم نمونه آماری نیز همان ۴۰ نفر است.

۴-۶-۵. روش تجزیه و تحلیل آماری: نرم‌افزار SPSS

در این تحقیق، کنکاش در اسناد و مدارک و مصاحبه با خبرگان و صاحبان نظران و احصای الگوی مفهومی و پیدایش سنجه‌ها و گویه‌های تحقیق و سپس توزیع پرسشنامه و استفاده از نرم‌افزار SPSS و تحلیل شاخص‌ها بر اساس جدول‌ها و نمودارها و نیز روایی و پایایی آن از طریق آزمون اسمیروف-گریمف است. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده، پس از ورود داده‌ها به بسته نرم‌افزاری SPSS، داده‌ها مورد ارزیابی و ویرایش اولیه قرار گرفته، سپس مقیاس‌ها یا متغیرها و عوامل، ساخته شده و در نهایت از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی متعددی به شرح زیر بهره گرفته شد. به این منظور از آمارهای توصیفی شامل معیارهای تمایل به مرکز (میانگین، میانه و

نما) معیارهای پراکندگی (دامنه تغییرها، انحراف معیار، حداکثر، حداقل و...) و جدول‌ها، نمودارها، هیستوگرام درصدها و نسبت‌ها استفاده شده است.

۶-۶-۱. چگونگی تنظیم پرسشنامه

پرسشنامه موجود برای رسیدن به هدف خاصی طراحی شده است، پس پرسش‌های مورد استفاده در پرسشنامه به شکل گزینه‌های چندجوابی و به صورت بسته تهیه شده است. پرسش‌ها دارای ۵ گزینه بر اساس طیف لیکرت می‌باشد که هر یک بر حسب شدت و ضعف مورد سؤال، تفاوت دارند و تا حد امکان تلاش شده است تا ارتباط پرسش‌ها با متغیرها و شاخص‌های تحقیق مشخص شود.

۶-۷-۱. اعتبار و روایی پرسشنامه

ابزار سنجش در تحقیق حاضر با روش ضریب آلفای کرونباخ می‌باشد که مبتنی بر مناسب‌ترین همبستگی گویه‌هاست و ضریب روایی کل طیف را مشخص می‌نماید. به این منظور از برنامه SPSS استفاده خواهد شد که این برنامه، افزون بر محاسبه ضریب آلفا، موقعیت تک‌تک گویه‌ها را در جهت نقش آنها در کاهش یا افزایش ضریب کل مشخص می‌نماید و به این ترتیب، گویه‌های نامناسب را حذف و افزایش ضریب روایی را باعث می‌شود.

۲. چارچوب نظری تحقیق

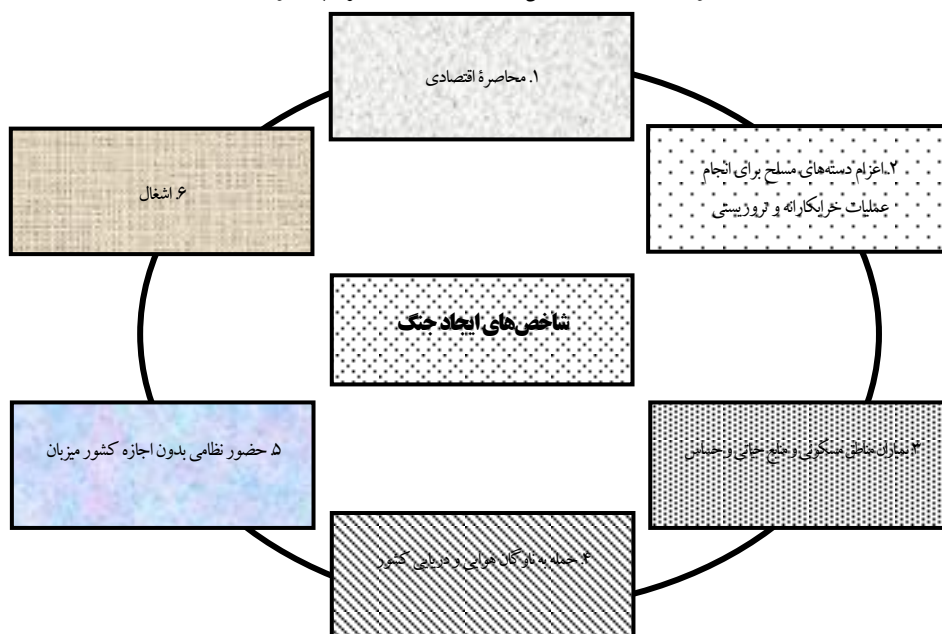
۲-۱. مفاهیم و متغیرها

۲-۱-۱. جنگ

واژه جنگ در لغت‌نامه‌های فارسی به معنی نبرد، پیکار، زد و خورد و کشتار میان چندین نفر یا میان سپاهیان دو کشور آمده است و واژه War از ریشه انگلوساکسون به

معنی آشفتگی است. از این رو می توان آن را نزاع و کشمکش نیز تعبیر نمود که دلالت بر منازعه بین گروه های عمده مانند طوایف، قبایل، اجتماع های مذهبی یا گروه های اجتماعی، دولت ها و اتحادها دارد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸۶). عواملی که موجب تعارض و اختلاف میان دو یا چند نظام حکومتی بوده و سایه یک جنگ را ظاهر می سازند، به شرح زیر می باشند: «اختلاف های ارضی و مرزی»، «عدم دستیابی به راه حل های سیاسی برای حل و فصل نمودن اختلاف ها» و «جنگ علیه تروریسم، حقوق بشر و مسائل زیست محیطی (کردزمن و آبراهام، ۱۳۷۸)».

نمودار شماره ۱. شاخص های ایجاد جنگ به ترتیب اولویت



منبع: پیری و میرزایی، ۱۳۹۲

۲-۱-۲. جنگ شهرها

جنگ شهرها به مجموعه اقدام‌هایی گفته می‌شود که دشمن برای کمک و یا تکمیل عملیات زمینی خود علیه مراکز حیاتی، حساس و مهم و مردم شهرها به‌منظور از بین بردن و یا تضعیف روحیه و اراده ملی یک کشور انجام می‌دهد تا بتواند آنها را وادار به تسلیم نموده و یا اراده خود را به آنها تحمیل نماید. اصطلاح جنگ شهرها از اسفند ماه ۱۳۶۳ و در اواسط دوره جنگ بین ایران و عراق رایج گردید و پیش از آن با عنوان بمباران مناطق مسکونی یاد می‌شد. اصطلاح شهرها بیانگر مناطق مسکونی، غیرنظامی، تجاری و فرهنگی است (پیکانی، ۱۳۹۱: ۴۷). با توجه به ابعاد گوناگون جنگ در مناطق غیررزمی، در تعریف جنگ شهرها می‌توان گفت: جنگ شهرها یکی از شیوه‌های بسیار مؤثر در اعمال تدابیر نظامی است که با بهره‌گیری از نیروی هوایی (هواپیماهای شکاری بمب‌افکن و ...) و توپخانه‌های دوربرد و گاه پایگاه‌های موشکی (اعم از کوتاه‌برد، میان‌برد یا دارای بُرد بلند) به‌منظور بمباران مناطق عمومی و مسکونی و اقتصادی نیروی مقابل در حوزه غیررزمی و با هدف فرسایش اراده طرف مقابل و تحمیل اراده به او (جنگ روانی - عصبی) انجام می‌شود (جمشیدی، بهار ۱۳۷۵: ۳۹).

۲-۱-۳. راهبرد

با بررسی تعریف‌های مختلف راهبرد از جنبه نظامی و غیر نظامی استنباط می‌گردد که راهبرد حداقل شامل دو جزء اساسی «هدف» و «مسیر دستیابی به هدف» می‌باشد. هدف یا هدف‌ها که اولین جزء راهبرد می‌باشد، به‌عنوان جهت‌دهنده تلقی گردیده و بیان‌کننده آن است که به کجا باید رفت و مسیر دستیابی به هدف‌ها که دومین جزء راهبرد است، بیان‌کننده آن است که چگونه و با چه شیوه و ابزاری به سمت هدف یا هدف‌ها باید حرکت کرد. از سویی، راهبرد دارای سطوح مختلفی است که این سطوح به سطح مکتب، سطح ملی، سطح صنعت، سطح سازمان، سطح کسب و کار، سطح

وظیفه‌ای و سطح عملیات یا راهکنش قابل دسته‌بندی است. پس هدف و مسیر هر سطوح از راهبرد متأثر از سطح بالاتر خود می‌باشد و سلسله مراتبی بین آن سطوح حاکم است (Arth Lykke, 1987: 30).

راهبرد از نظر مفهومی می‌تواند به‌عنوان یک چشم‌انداز یا چراغ راهنمایی برای تصمیم‌های اساسی مطرح باشد و یا اقدام‌هایی است که به شکل آگاهانه و به‌منظور رسیدن به هدفی خاص اتخاذ می‌گردد و یا الگویی از رفتارها در طول زمان است و در نهایت، راهبرد می‌تواند به‌عنوان یک ترفند یا راهکنش برای فریب رقیب یا مقابله با آن باشد (Stacey, 2001: 65).

۴-۱-۲. جنگ شهرها در دوران دفاع مقدس

از همان روزهای نخست جنگ عراق علیه ایران، حمله‌های هوایی، موشکی و توپخانه‌ای رژیم عراق علیه مناطق مسکونی شهرهای جمهوری اسلامی ایران و غیرنظامیان آغاز شد. این حمله‌ها از بامداد روز ۱۷ مهر ۱۳۵۹ با اصابت سه فروند موشک فراگ ۷ به مناطق مسکونی شهر دزفول بعد تازه‌ای به خود گرفت و از آن زمان به‌عنوان یکی از راهبردهای اصلی نظامی رژیم عراق در جنگ تبدیل شد. این راهبرد غیرانسانی عراق تا اواخر سال ۱۳۶۲ و تا پیش از عملیات خیبر ادامه داشت و جمهوری اسلامی ایران همچنان از خود خویشتنداری نشان می‌داد (پیکانی، ۱۳۹۱: ۷۶)، ولی با تداوم حمله‌های عراق علیه مناطق مسکونی و غیرنظامی، حضرت امام خمینی (ره) در تاریخ ۱۸ بهمن ۱۳۶۲ موافقت خود را با مقابله به مثل محدود علیه مراکز صنعتی، سیاسی و نظامی عراق اعلام نمودند (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶: ۱۴۴). رژیم عراق در پی ناکامی در منطقه عملیاتی خیبر و تغییر توازن قوا به نفع جمهوری اسلامی ایران، از اواسط اردیبهشت ۱۳۶۳ رویه جدیدی را با حمله به کشتی‌های باری و نفتکش‌ها در خلیج فارس آغاز کرد (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶: ۱۴۰)، تا با اخلال در صدور نفت ایران، قدرت اقتصادی

کشورمان را تضعیف نمایند (پیکانی، ۱۳۹۱: ۷۸). جدول شماره ۲ تحولات مهم جنگ شهرها و حمله‌های موشکی عراق به کشور جمهوری اسلامی ایران را بیان می‌نماید:

جدول شماره ۲. تحولات مهم جنگ شهرها

ردیف	رخداد	تاریخ
۱.	آغاز حمله‌های هوایی رژیم عراق علیه مناطق مسکونی شهرهای ج.ا. و غیرنظامیان	۳۱ شهریور ۱۳۵۹
۲.	اصابت ۴ فروند موشک زمین به زمین به دزفول	۱۶ مهر ۱۳۵۹
۳.	موافقت حضرت امام خمینی (ره) با مقابله به مثل محدود علیه مراکز صنعتی، سیاسی و نظامی عراق	۱۸ بهمن ۱۳۶۲
۴.	آغاز حمله عراق به کشتی‌های باری و نفتکش‌ها در خلیج فارس	اواسط اردیبهشت ۱۳۶۳
۵.	اولین حمله عراق به جزیره خارک	۲۹ شهریور ۱۳۶۳
۶.	اصابت اولین موشک میان‌برد جمهوری اسلامی ایران به کرکوک عراق	۲۱ اسفند ۱۳۶۳
۷.	حمله هوایی رژیم عراق به اهواز و بوشهر	۶۴/۱/۱۸
۸.	بمباران پایانه نفتی سیری برای اولین بار از سوی هواپیماهای عراقی	۲۱ مرداد ۱۳۶۵
۹.	تصویب قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت	۳۰ تیر ۱۳۶۶
۱۰.	اعلام آمادگی آمریکا برای حفاظت از نفتکش‌های کویتی و به اهتزاز درآمدن پرچم آمریکا بر روی نفتکش‌های کویتی	۳۰ تیر ۱۳۶۶
۱۱.	اصابت نخستین موشک الحسین به تهران	۱۰ اسفند ۱۳۶۶
۱۲.	مورد هدف قرار گرفتن هواپیمای ایرباس ج.ا.ایران از سوی ناو وینسنس آمریکا	۱۲ تیر ۱۳۶۷
۱۳.	قبول قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت از سوی ایران	۲۷ تیر ۱۳۶۷

۲-۲. هدف‌های عراق از آغاز جنگ شهرها

۲-۲-۱. برای تضعیف روحیه مردم ایران و ترغیب آنها برای فشار به مسئولان برای

خاتمه جنگ (اردستانی، ۱۳۹۰: ۱۰۱)،

۲-۲-۲. تلاش برای کشاندن پای قدرت‌های بزرگ در جنگ،

- ۲-۲-۳. خنثی کردن عملیات‌های موفقیت‌آمیز ایران یا جبران ضعف و شکست ارتش عراق،
- ۲-۲-۴. پایین آوردن توان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران،
- ۲-۲-۵. کاهش حرکت نیروهای رزمنده مردمی به جبهه‌ها (پیکانی، ۱۳۹۱)،
- ۲-۲-۶. تحمیل صلح در شرایط فشار،
- ۲-۲-۷. تغییر موازنه جنگ (اردستانی، ۱۳۹۰: ۶۹-۶۸)،
- ۲-۲-۸. ایجاد فشار بر دولتمردان و مسئولان،
- ۲-۲-۹. به هم زدن نظم اجتماعی،
- ۲-۲-۱۰. ایجاد از هم گسیختگی در مردم و مجبور نمودن آنها به مهاجرت از شهرها،
- ۲-۲-۱۱. ایجاد نارضایتی در مردم و جامعه،
- ۲-۲-۱۲. نگران ساختن رزمندگان نسبت به اوضاع پشت جبهه،
- ۲-۲-۱۳. از بین بردن آستانه مقاومت عقبه‌های شهری و پشتیبانی از جبهه (هاشمی فشارکی و شکیامنش، ۱۳۹۰: ۱۵۲).

۲-۳. تأثیرهای جنگ شهرها

- ۲-۳-۱. شهادت و مجروح نمودن غیرنظامیان (کسروی، ۱۳۶۵: ۶۲۰)،
- ۲-۳-۲. از بین رفتن تأسیسات زیربنایی (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۸۵/۴/۲۷)،
- ۲-۳-۳. افزایش مهاجرت‌های اجباری،
- ۲-۳-۴. افزایش بیمارهای روحی و روانی (پیکانی، ۱۳۹۱)،
- ۲-۳-۵. کمک به شورشیان و نیروهای معارض حکومتی به منظور حاکم کردن آنها به جای رژیم موجود (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۴۲)،
- ۲-۳-۶. از بین بردن قدرت و زیرساخت‌های اقتصادی،
- ۲-۳-۷. فرسایش روحیه رزمندگان (جمشیدی، بهار ۱۳۷۵: ۳۹).

۲-۵. شاخص‌های مؤثر در مرگ‌ومیر ناشی از تهاجم نظامی به شهرها و مناطق مسکونی

جدول شماره ۳. شاخص‌های شهری مؤثر در مرگ و میر ناشی از تهاجم نظامی به شهرها

۱	الگوی توزیع جمعیت
۲	تراکم جمعیت شهری
۳	بهداشت عمومی
۴	مشخصه‌های فرهنگی مانند اکثریت‌ها و اقلیت‌ها، زبان‌ها، مذاهب
۵	بیکربندی و آرایش شهر
۶	گسترش شهری
۷	تأسیسات زیربنایی و ساختارهای تعیین‌کننده شهری
۸	تعداد، نوع و ظرفیت تأسیسات پالایش و تصفیه آب و مخازن نگهداری و سامانه توزیع،
۹	تعداد بیمارستان‌ها و ظرفیت آنها
۱۰	نیروگاه‌های برق، گاز و حرارت مرکزی به همراه خطوط توزیع آنها،
۱۱	انبارهای باز، پوشیده، مخازن مواد سوختی، زرادخانه و انبارها و زاغه‌های مهمات
۱۲	مراکز صنعتی و معدنی،
۱۳	سدها و مخازن آب، سامانه تصفیه‌خانه آب و لوله‌کشی
۱۴	سامانه‌های حمل‌ونقل درون‌شهری و برون‌شهری
۱۵	فرودگاه‌ها و ایستگاه‌های راه‌آهن، بندر و اسکله‌ها

منبع: بهتاش و آقابابایی، زمستان ۱۳۹۰

۲-۶. بررسی نقاط قوت و ضعف‌های شهرهای ایران

تجربه‌های ۸ سال دفاع مقدس همراه با درس‌هایی از جنگ‌های ویرانگر اخیر با همسایگان (جنگ ۴۳ روزه سال ۱۹۹۱ متحدان آمریکا علیه عراق، جنگ ۱۱ هفته‌ای سال ۱۹۹۹ ناتو علیه یوگسلاوی، جنگ سال ۲۰۰۳ آمریکا و انگلیس علیه عراق، جنگ ۳۳ روزه سال ۲۰۰۶ رژیم صهیونیستی علیه لبنان و جنگ لیبی) مؤید این نظر است که کشور مهاجم برای در هم شکستن اراده ملت و توان اقتصادی و نظامی کشور مورد تهاجم و تغییر نظام سیاسی آن با اتخاذ راهبرد انهدام مراکز ثقل حیاتی (ملی)، حساس (منطقه‌ای) و مهم (شهری) توجه خود را ابتدا به از بین بردن این مراکز متمرکز نموده که خود نشانگر

آثار مخربی است که در جنگ‌های احتمالی آینده همه زیرساخت‌های شهری را مورد هجوم قرار خواهد داد (کامران و حسینی‌امینی، زمستان ۱۳۹۰: ۱۰۸). حمله‌های موشکی و هوایی به شهرهای ایران در دوران دفاع مقدس باعث آشکارسازی نقاط ضعف و قوت شهرهای ایران شد که به اختصار در جدول شماره ۴ قابل توضیح می‌باشد:

جدول شماره ۴. نقاط ضعف و قوت شهرهای ایران در جنگ شهرها در دوران دفاع مقدس

نقاط قوت	نقاط ضعف
داشتن رهبری معنوی و نقش آن در هدایت جامعه و آحاد مردم در مقابله با اثرهای جنگ شهری	بافت فرسوده شهری
وجود نیروهای آموزش دیده مردمی (بسیج و جهاد سازندگی)	کمبود پناهگاه‌های شهری
معنویت‌گرایی (ایثار و شهادت)	ضعف پدافند غیرعامل شهری و سامانه اعلام خطر
اعتماد به مسئولان نظام (ولایت پذیری)	وجود عناصر ضدانقلاب در درون شهرها
حریم گسترده شهرهای ایران (عمق راهبردی)	وجود پادگان‌های نظامی در شهر
-	سامانه حمل و نقل و امدادسانی نامناسب شهری
-	ضعف سامانه اداری و پشتیبانی

منبع: پیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۹۵

۷-۲. جنگ آینده

جنگ آینده، تکرار جنگ گذشته به تمامیت آن نیست، بلکه دارای شرایط و ویژگی‌های منحصر به فرد خود می‌باشد. جنگ آینده، برخورد خشونت‌آمیز قدرت‌های ملی دو یا چند کشور به منظور تحمیل اراده یکی بر دیگری یا جلوگیری از تحمیل اراده دیگری بر خود می‌باشد (سلامی، ۱۳۸۵: ۳۶). حوزه جنگ آینده از حوزه نظامی خارج شده و حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را در شهرها را در بر می‌گیرد، پس جنگ‌های آینده در ابعاد و ماهیت‌های مختلف، طرح‌ریزی و اجرا می‌شود. جنگ آینده

ممکن است بین کشورهای مختلف اتفاق افتد و توانایی‌های آن کشورها نیز متفاوت خواهد بود و از نظر ماهیتی ممکن است زمینی، هوایی، دریایی، فضایی و مجازی باشد (سلامی، ۱۳۸۵: ۱۲).

۲-۸. ابعاد شهری جنگ‌های آینده

۲-۸-۱. جنگ اطلاعات

یکی از ابعاد جنگ شهرها در آینده، جنگ اطلاعات است. گرچه اهمیت اطلاعات در زمان‌های گذشته نیز شناخته شده بود، اما امروزه جنگ به گونه‌ای مبتنی بر سامانه‌های اطلاعاتی شده است. سامانه‌های گردآوری اطلاعات مانند ماهواره‌های شناسایی و هشداردهنده سریع، مجموعه وسیعی از سامانه‌های هوایی با سرنشین یا بدون آن، مقادیر زیادی اطلاعات از شهرها فراهم می‌کنند که از مجاری پیشرفته مخابراتی توزیع می‌گردند (Mazarr, 1994: 6).

۲-۸-۲. سامانه‌های هدف‌گیری دقیق

این سامانه‌ها از دهه ۱۹۷۰ میلادی توسعه یافته و به سرعت در حال گسترش می‌باشند. برخی از سامانه‌های کنونی «موشک‌های دوربرد کروز، مهمات دقیق هدایت‌شونده در هواپیماها و توپخانه» هستند. چنانچه اطلاعات کافی درباره هدف در دسترس باشند و به‌طور مناسبی توزیع شوند، در آن صورت چنین سامانه‌هایی می‌توانند به گونه‌ای هماهنگ به هدف‌های شهری حمله کنند که «خسارت‌های جانبی» به حداقل برسند (پورشاسب، ۱۳۸۶: ۱۸۵).

۳-۸-۲. جنگ فضایی

جنگ فضایی یکی دیگر از ابعاد جنگ‌های آینده در شهرها می‌باشد. اهمیت نظامی فضا بیش از ۴۰ سال است که شناخته شده، اما به تازگی امکان پذیر شده است که سامانه‌های فضایی در عملیات نظامی به گونه‌ای یکپارچه به کار گرفته شوند؛ به این ترتیب که ماهواره‌ها، عملکرد موشک‌ها، تانک‌ها، هواپیماها و کشتی‌ها را جزء به جزء شناسایی کرده و نیروهای زمینی را یاری می‌دهند (تافلر، ۱۳۷۵: ۴۳۹). این قابلیت یکی از مهم‌ترین دستاوردها در جنگ شهرها در جنگ‌های پیش‌رو می‌باشد.

۴-۸-۲. دفاع غیرنظامی

دفاع غیرنظامی «حفاظت از غیرنظامیان در شرایط جنگی» بوده و از این‌رو مشتمل بر بخشی از دفاع ملی است که در پی تمهیدهای لازم به منظور کسب آمادگی کافی در برابر هرگونه حمله احتمالی یا باج‌خواهی از یک کشور ایجاد می‌گردد. طبق این تعریف، دفاع غیرنظامی باید «ایمنی جمعیت غیرنظامی کشور و ادامه حیات آنان (در زمان جنگ) را تضمین نماید». از این‌رو دفاع غیرنظامی به شکل نظام‌مند هدف‌های زیر را دنبال می‌نماید:

- (۱) مجموعه تمهیدهای دفاع عامل و غیرعامل برای افراد و تأسیسات غیرنظامی،
- (۲) مجموعه فعالیت‌هایی برای جلوگیری از بروز و استمرار سوانحه تهدیدکننده جان و مال مردم،
- (۳) کاهش خسارت‌های مالی و صدمه‌های جانی وارده بر غیرنظامیان در اثر حوادث طبیعی یا حوادث غیرطبیعی،
- (۴) به حداقل رسانیدن آثار حاصل از حمله‌های نظامی بر جمعیت غیرنظامی،
- (۵) مقابله فوری با شرایط اضطراری حاصل از حمله‌های نظامی بر جمعیت غیرنظامی،

(۶) بازیابی و برقراری تسهیلات و خدمات به آسیب‌دیدگان در نتیجه حمله‌های نظامی بر جمعیت غیرنظامی (حاجی زرگر، ۱۳۸۶: ۴).

۵-۸-۲. پدافند غیرعامل شهری

از پایان جنگ جهانی دوم در بسیاری از کشورهای جهان، پدافند غیرعامل به عنوان راهکار غیرمسلحانه در جهت کاهش آسیب‌پذیری تأسیسات شهری، تجهیزات زیربنایی و نیروی انسانی مطرح شده و مورد توجه قرار گرفته است. رعایت الزام‌های پدافند غیرعامل نه تنها در برابر حمله‌های احتمالی بلکه در مقابل سوانح طبیعی از اصول لازم در توسعه پایدار و ماندگاری تأسیسات و زیرساخت‌های شهر و حفظ جان و مال مردم به شمار می‌رود (زیاری، ۱۳۸۰).

نمودار شماره ۲. الزام‌های پدافند غیرعامل شهری



۳. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

در ادامه، برای تحلیل جامع‌تر و کامل‌تر، به تحلیل نظام‌مند از وضعیت شهرهای ایران اقدام شده و با استفاده از روش SWOT و QSPM به بررسی وضعیت شهرهای ایران در جنگ شهرها در آینده پرداخته می‌شود.

۳-۱. ارزیابی عوامل داخلی

۳-۱-۱. عوامل داخلی

این عوامل در اختیار نظام بوده و جزو عوامل داخلی می‌باشند، پس در عین حال که بر فعالیت‌های نظام تأثیر دارند، نظام نیز بر آنها تأثیر دارد.

۳-۱-۲. نقاط قوت

نقطه قوت، نقطه اتکای نظام است که با استفاده از آن می‌تواند به هدف‌های خود برسد.

۳-۱-۳. نقاط ضعف

ضعف، محدودیت یا کمبودی در منابع و توانایی‌های نظام است که مانع عملکرد اثربخش آن می‌شود.

ماتریس ارزیابی عوامل داخلی جنگ شهرها نشان می‌دهد که شهرهای ایران در جنگ شهرها از این لحاظ با کسب نمره ۲/۲ پایین‌تر از میانگین ۲/۵ قرار گرفته است و این نشان می‌دهد که این شهرها حداکثر استفاده را از نقاط قوت خود نکرده‌اند.

جدول شماره ۵. ارزیابی موقعیت داخلی

نمره نهایی	نمره	ضریب	فهرست قوت‌ها
۰/۱۸۵۲	۳/۱۲۵	۰/۰۴۸۵	قدرت رهبری در هدایت جامعه و احاد مردم در مقابله با اثرهای جنگ شهری
۰/۰۹۴۷	۲/۹۱۲۵	۰/۰۳۲۵	وجود نیروهای آموزش‌دیده مردمی (بسپج و جهاد سازندگی)
۰/۱۱۲۴	۳/۲۲۵	۰/۰۳۴۸	معنویت‌گرایی (ایثار و شهادت)
۰/۰۹۴۴	۳/۱۶۲۵	۰/۰۲۹۸	پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء
۰/۰۷۵۶	۳/۱۷۵	۰/۰۲۳۸	وجود نیروهای نظامی آموزش‌دیده
۰/۰۸۹۹	۳/۲	۰/۰۲۸۱	تنوع ویژگی‌های (توپوگرافی) شهری (کوهستانی، جنگلی، کویری و...)
۰/۰۷۳۷	۳/۰۶۲۵	۰/۰۲۴۰	وجود پایگاه‌های هوایی، زمینی و دریایی در شهرها
۰/۰۸۶۵	۳/۱	۰/۰۲۷۹	وجود شبکه حمل‌ونقل زیرزمینی در شهرهای راهبردی
۰/۰۹۳۵	۳/۲۱۲۵	۰/۰۲۹۱	وجود روحیه قوی و صبر و پایداری مردم
۰/۰۶۶۶	۳/۳۱۲۵	۰/۰۲۰۱	اعتماد به مسئولان نظام (ولایت‌پذیری)
۰/۰۱۰۱۰	۳/۳۸۷۵	۰/۰۲۹۸	وجود رسانه‌های جمعی در شهرها (تلویزیون، رادیو، روزنامه، اینترنت)
۰/۰۸۶۲	۳/۲۶۲۵	۰/۰۲۶۴	وجود نیروهای متخصص و با تجربه در جنگ شهرها
۰/۰۷۶۲	۳/۰۳۷۵	۰/۰۲۵۱۰	وجود صنایع موشکی و هوایی در شهرها (زمینی، دریایی و هوایی)
۰/۰۶۲۳	۳/۲	۰/۰۱۹۴	وجود مراکز تحقیقاتی در حوزه مسائل دفاعی
۰/۰۶۱۱	۳/۱۲۵	۰/۰۱۹۵	مراکز مدیریت بحران شهری
نمره نهایی	نمره	ضریب	فهرست ضعف‌ها
۰/۰۵۰۹	۱/۷۷۵	۰/۰۲۸۶	سامانه اعلام خطر نامناسب شهری
۰/۰۴۱۷	۱/۵۵	۰/۰۲۶۹	عدم مکان‌یابی صحیح مراکز فرماندهی شهری
۰/۰۴۲۲	۱/۶۲۵	۰/۰۲۵۹	سامانه پدافند نامناسب شهری
۰/۰۳۶۸	۱/۴۳۷۵	۰/۰۲۵۶	کمبود پناهگاه عمومی شهری
۰/۰۳۲۶	۱/۴۶۲۵	۰/۰۲۲۲	کیفیت پایین استحکام ساختمان‌ها
۰/۰۴۵۴	۱/۸۷۵	۰/۰۲۴۲	عدم تناسب ساختمان‌ها با رویکرد دفاعی (عدم برخورداری طبقات پایین‌تر از سطح زمین)
۰/۰۴۶۴	۱/۷۱۲۵	۰/۰۲۷۱	کمبود شهرک‌های اقماری
۰/۰۴۰۰	۱/۵۷۵	۰/۰۲۵۴	کمبود آموزش شهروندی و عدم ارائه آموزش‌های تخصصی
۰/۰۴۶۷	۱/۸۱۲۵	۰/۰۲۵۷	فقدان مکان‌یابی مراکز آتش‌نشانی
۰/۰۴۴۹	۱/۴۶۲۵	۰/۰۳۰۷	عدم رعایت حریم مراکز نظامی (وجود پادگان‌ها در شهر)
۰/۰۴۵۹	۱/۶۲۵	۰/۰۲۸۲	عدم تعادل در پخش بیمارستان‌ها و مراکز درمانی در سطح شهر
۰/۰۴۳۹	۱/۵۸۷۵	۰/۰۲۷۶	زیرساخت‌های نامناسب شهری (شبکه آب، برق، گاز و...)
۰/۰۴۵۹	۱/۷۵	۰/۰۲۶۲	نامناسب بودن استتار مراکز نقل و حساس نظامی شهری
۰/۰۴۸۳	۱/۸	۰/۰۲۸۳	تمرکز جمعیتی در شهرهای راهبردی
۰/۰۳۷۹	۱/۴۱۲۵	۰/۰۲۶۸	پایین بودن وضعیت معیشتی شهرهای حاشیه‌ای و حاشیه شهرها
۰/۰۴۲۴	۱/۶۶۲۵	۰/۰۲۵۵	وجود فرودگاه‌های نظامی و مسافربری در محدوده‌های مسکونی و شهری
۰/۰۴۳۰	۱/۶۷۵	۰/۰۲۵۶	سلامت حمل و نقل نامناسب شهری در زمان بحران در شهرهای بزرگ (خطی و کم عرض بودن)
۰/۰۳۴۷	۱/۶۲۵	۰/۰۲۱۳	تراکم ساختمانی و ساختمان‌های بلندمرتبه در شهرهای بزرگ
۰/۰۲۸۷	۱/۳۶۲۵	۰/۰۲۱۰	عدم وجود شبکه حمل‌ونقل مناسب بین شهری (راه‌آهن، هوایی)
۰/۰۴۲۲	۱/۵۳۷۵	۰/۰۲۷۴	کمبود مراکز پشتیبانی
۰/۰۶۹۳	۱/۴۷۵	۰/۰۴۷۰	مساحت کم زیرساخت‌های ساختمانی
۲۷/۲		۱	جمع
	۰/۸۱		انحراف معیار

۳-۲. ارزیابی عوامل خارجی

این عوامل خارج از نظام بوده است و بر فعالیت نظام تأثیر دارند، اما در اختیار نظام نبوده و هیچ گونه تأثیری بر آنها ندارد.

۳-۲-۱. فرصت

یک موقعیت عمده در محیط نظام می‌باشد؛ به عبارتی آنچه که نظام را در رسیدن به هدف‌هایش یاری می‌نماید و به‌عنوان موتور محرکه‌ای است که حرکت نظام را چندین برابر می‌کند.

۳-۲-۲. تهدید

تهدید یک موقعیت نامطلوب عمده در محیط نظام است و به‌عنوان مانعی بر سر راه نظام قرار دارد و آن را از رسیدن به هدف‌هایش باز می‌دارد. در مورد فرصت‌ها و تهدیدها می‌توان گفت که آنچه برای یک نظام تهدید قلمداد می‌شود، ممکن است برای یک نظام دیگر، فرصت باشد.

نمره ۲/۶ در ماتریس ارزیابی عوامل خارجی در زمینه جنگ شهرها نشان می‌دهد که شهرهای ایران نسبت به محیط بیرونی خود عکس‌العمل خوبی نشان داده‌اند و تا حدی توانسته‌اند از نقاط فرصت خود برای غلبه بر تهدیدهای موجود استفاده کنند.

جدول شماره ۶. ارزیابی موقعیت خارجی

نمره نهایی	نمره	ضریب	فهرست فرصت‌ها
۰/۲۰۶۴	۳/۱	۰/۰۶۶۶	حریم گسترده شهرهای ایران (عمق راهبردی)
۰/۲۰۱۵	۳/۰۵	۰/۰۶۶۰	در دسترس بودن پایگاه‌های نظامی دشمنان بالفعل و بالقوه ایران در منطقه
۰/۱۲۲۴	۲/۱۲۵	۰/۰۵۷۶	وجود موشک‌های (سطح به سطح، ساحل به دریا و...)
۰/۱۶۴۳	۲/۶۸۷۵	۰/۰۶۱۱	موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و وجود تنگه هرمز
۰/۱۸۷۳	۲/۷	۰/۰۶۹۴	وجود هم‌پیمانان نظامی در منطقه و جهان
۰/۱۳۵۳	۲/۶۸۷۵	۰/۰۵۰۳	صادرات نفت و گاز از طریق خلیج فارس و دریای خزر
۰/۱۳۰۵	۲/۴۲۵	۰/۰۵۳۸	در دسترس بودن شهرهای دشمنان بالقوه و بالفعل منطقه‌ای
۰/۱۶۵۱	۲/۳۷۵	۰/۰۶۹۵	وجود قومیت‌های وابسته به اقوام داخلی ایران در کشور همسایه
۰/۱۱۷۶	۲/۶۲۵	۰/۰۴۴۸	وجود دیپلماسی فعال سیاسی
نمره نهایی	نمره	ضریب	فهرست تهدیدها
۰/۱۸۲	۲/۷۲۵	۰/۰۶۶۷	وجود ماهواره‌های نظامی
۰/۱۵۹۰	۲/۶	۰/۰۶۱۱	وجود پایگاه‌های ناتو در اطراف ایران
۰/۱۶۹۱	۲/۵۷۵	۰/۰۶۵۶	نارضایتی اجتماعی
۰/۱۹۶۳	۲/۷	۰/۰۷۲۷	دستیابی دشمنان بالقوه و بالفعل ایران به سلاح‌های نامتعارف (اتمی و لیزری)
۰/۱۳۱۴	۲/۸۱۲۵	۰/۰۴۶۷	وجود ناوهای نظامی در خلیج فارس
۰/۱۱۰۲	۲/۴۳۷۵	۰/۰۴۵۲	وجود تحریم‌های اقتصادی و تسلیحاتی
۰/۰۸۸۰	۲/۶۷۵	۰/۰۳۲۸	فعالیت عناصر ضدانقلاب
۲/۶۶۷		۱	جمع
	۰/۲۵		انحراف معیار

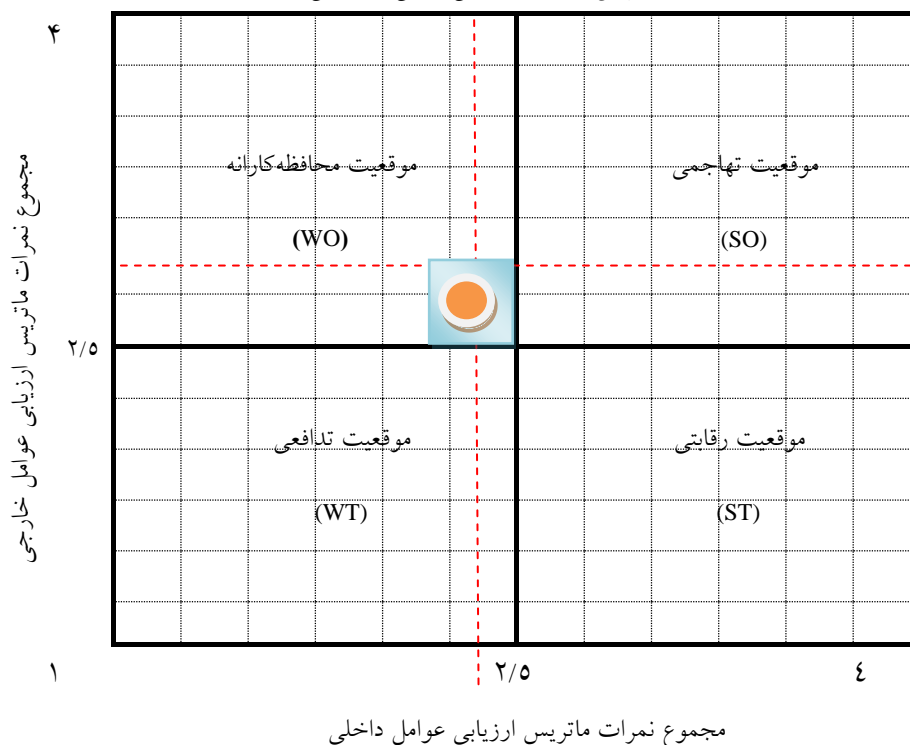
جدول شماره ۷. ترکیب محیط درونی و بیرونی در قالب ماتریس SWOT

راهِبردهای تهاجمی (SO):	راهِبردهای محافظه کارانه (WO):
<p>مقابله به مثل و هدف قرار دادن شهرها دشمنان منطقه‌ای و منافع دشمنان فرمانطقه‌ای (S1,3,5,7,10,12,14&2,3,5)</p> <p>ناامن کردن تنگه هرمز و منافع اقتصادی حامیان دشمن (S5,10,11,13&O3,5,8)</p> <p>بهره‌گیری از توانایی نیروهای بومی در جهت شناسایی و تخریب زیرساخت‌های موشکی دشمنان منطقه‌ای (S29,10, &O2,4,6,7)</p> <p>به‌کارگیری دیپلماسی فعال سیاسی، نظامی و ایجاد پایگاه‌های نظامی در کشورهای مورد ائتلاف (S12,14, &O9)</p>	<p>تعادل بخشی به پخش امکانات دفاعی و پدافندی در جهت افزایش هزینه‌های تهاجم هوایی (W2,3,10,12,16&O1,3)</p> <p>ایجاد نقاط آمادی و تدارکاتی فریبنده نظامی در اطراف شهرها با توجه به عوارض طبیعی کشور (W3,10,12& O 1,8)</p> <p>الگوبرداری از قوانین و تجربه‌های آمایشی شهری کشورهای دیگر در زمینه جنگ شهرها (W1...21.&O8,9)</p> <p>استفاده از ظرفیت دیپلماسی و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و ورود در اتحادها و ائتلاف و نیز اتخاذ راهبرد منطقه‌گرایی و متقاعد کردن همسایگان کشورمان به عدم واگذاری به دشمنان فرمانطقه‌ای (W1,3&O9,3,4,5)</p> <p>تخصیص یارانه و اجباری کردن ساختن پناهگاه در مناطق مسکونی و اداری شهری (W4,6,14,15,20&O8,9)</p> <p>جلوگیری از ایجاد تأسیسات پر خطر (مانند پادگان‌ها، فرودگاه‌ها، نیروگاه و پالایشگاه) در مراکز جمعیتی و بیرون بردن این گونه تأسیسات از شهرها</p>
راهِبردهای رقابتی (ST):	راهِبردهای تدافعی (WT):
<p>پیگیری اقدام‌های مشارکتی و طرح‌های ابتکاری در حفاظت از مناطق شهری (S2,9,11,12,,14&T3,5,6)</p> <p>تقویت روحیه مقاومت، ایثار و شهادت (S1,3,9,10&T6,7)</p> <p>تقویت صنایع دفاعی پدافندی و آفندی بومی (S4,5,7,12,14,15&T2,4,6)</p> <p>بهره‌گیری از ظرفیت‌های نخبگان به هنگام بحران‌های ناشی از جنگ شهرها (S2,5,12,14&T3,7)</p> <p>افزایش رزمایش‌های نظامی جهت آمادگی و ورزیدگی نیروهای نظامی برای مقابله با حمله‌های هوایی (S4,5,15&T2)</p>	<p>توسعه و ایجاد شهرهای اقماری و زیرزمینی (W4,6,7,12,19,&T1,2,3,4)</p> <p>ارائه آموزش عمومی و بالابردن توانایی دفاعی مردم در زمینه جنگ شهری (W8,11,15&T1,4,5)</p> <p>تدارک پدافند منسجم و از بین بردن نقاط کور راداری (W5,6,12,13,14,17,19,20&T2,4)</p> <p>همگون‌سازی و به‌کارگیری وسایل استتار در بالا و اطراف مراکز حیاتی و حساس شهری با توجه با زمینه‌های طبیعی اطراف آن (W1,12,16&T1)</p> <p>شناسایی و پیش‌بینی مکان‌های مناسب و امن در سطح ناحیه برای اسکان موقت جمعیت و فعالیت‌های ضروری هنگام وقوع بحران (W4,7,12,14,15&T3)</p> <p>ایجاد سامانه اعلام خطر مناسب شهری برای اطلاع‌رسانی سریع به مردم در برابر حمله‌های هوایی (W1,4&T2,3,4)</p>

۳-۲-۳. ماتریس داخلی و خارجی

پس از به دست آمدن راهبردهای مختلف، این پرسش مطرح می‌گردد که اولویت با کدام گروه از راهبردهاست؟ جواب به این پرسش مستلزم تحلیل دیگری است که ماتریس ارزیابی عوامل داخلی / خارجی نام دارد. در این مرحله، نمرات نهایی به دست آمده از جدول‌های ارزیابی عوامل درونی و محیط بیرونی در یک محور مختصاتی، مکان‌گذاری می‌شود، تا موقعیت راهبردی در آن مشخص شود. نتایج تحلیل فوق نشان می‌دهد وضعیت شهرهای ایران در برابر حمله‌های هوایی در موقعیت محافظه‌کارانه قرار گرفته است؛ به عبارتی این شهرها می‌توانند با تکیه بر فرصت‌ها از نقاط ضعف خود بکاهد و اقدام‌های لازم را انجام دهد تا موقعیت خود را تحکیم بخشد.

ماتریس شماره ۱. ارزیابی داخلی و خارجی



بررسی‌ها نشان داد که شهرهای ایران در موقعیت محافظه‌کارانه قرار دارند و باید اول از راهبردهای محافظه‌کارانه استفاده کنند، اما اولویت‌بندی این راهبردها، مستلزم تکمیل ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی موسوم به QSPM می‌باشد. در جدول شماره ۸، اولویت‌بندی راهبردها با استفاده از ماتریس بالا ارائه شده است:

جدول شماره ۸. اولویت‌بندی راهبردها با استفاده از ماتریس QSPM

ایجاد نقاط آمادی و تدارکاتی	تخصیص یارانه و اجباری کردن	جلوگیری از ایجاد تأسیسات پرخطر (مانند پادگان، نیروگاه و پالایشگاه) در مراکز جمعیتی	تبادل بخشی به پخش امکانات دفاعی و پدافندی در جهت افزایش هزینه‌های تهاجم هوایی	الگو برداری از قوانین و تجربه‌های آمایشی شهری کشورهای دیگر در زمینه جنگ شهرها	ایجاد نقاط آمادی و تدارکاتی
فریبنده نظامی در اطراف شهرها با توجه به عوارض طبیعی	ساختن پناهگاه در مناطق مسکونی و اداری شهری	و بیرون بردن این گونه تأسیسات از شهرها و پیش‌بینی تمهیدهای ایمنی برای آن دسته از تأسیساتی که وجود آنها الزامی است و جلوگیری از ایجاد مراکز جمعیتی در اطراف			فریبنده نظامی در اطراف شهرها با توجه به عوارض طبیعی
نمره جذابیت	نمره جذابیت	نمره جذابیت	نمره جذابیت	نمره جذابیت	نمره جذابیت
۵/۴۹۰	۵/۳۰۳	۳/۸۳۱۶	۵/۲۱۶	۵/۲۶۶۶۸۸	۵/۲۰۱۰۵

نتیجه‌گیری

(۱) جمع‌بندی

با توجه به تهدیدهای دشمن (آمریکا) و برتری (هوایی و موشکی) او، نتیجه بررسی‌ها که با بهره‌گیری از رویکرد نظام‌مند (سیستمی) و با روش‌های SWOT و QSPM انجام گرفته، بیانگر این واقعیت است که شهرهای ایران در جنگ آینده شهرها به لحاظ راهبردی در موقعیت محافظه‌کارانه قرار دارند که با توجه به نمره جذابیت آنها از بیشترین به کمترین، اولویت‌بندی راهبردها مشخص گردید. در واقع، با توجه به موقعیت به‌دست آمده می‌توان گفت سازمان‌های نظامی و شهری مسئول در دفاع از شهرها با نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید بسیاری روبه‌رو هستند که وزن بیشتر با

فرصت‌ها و تهدیدهای جنگ شهرها در آینده می‌باشد. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی نشان می‌دهد که شهرهای ایران در جنگ‌های آینده با کسب نمره ۲/۲ پایین‌تر از میانگین ۲/۵ قرار گرفته است و این نشان می‌دهد که مسئولان نظامی و سیاسی شهری نتوانستند حداکثر استفاده را از نقاط قوت موجود در شهرها ببرند، بلکه تأثیرگذاری ضعف‌ها باعث شده تا این شهرها در موقعیتی پائین‌تر از میانگین قرار گیرند. همچنین نمره ۲/۶ در ماتریس ارزیابی عوامل خارجی تأثیرگذار بر جنگ شهرها در آینده نشان می‌دهد که شهرهای ایران نسبت به محیط بیرونی خود به نسبت واکنش خوبی داشته و توانسته از فرصت‌های خود برای غلبه بر تهدیدهای موجود استفاده کنند و راهبردهای محافظه‌کارانه برای جنگ آینده به ترتیب اولویت طبق جدول شماره ۹ ارائه می‌گردد.

جدول شماره ۹. اولویت‌بندی راهبردهای محافظه‌کارانه جنگ شهرها در جنگ آینده

اولویت راهبردها	اولویت انتخاب راهبردها با روش «QSPM»	ردیف
اول	استفاده از ظرفیت دیپلماسی و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و ورود در اتحادها و ائتلاف و نیز اتخاذ راهبرد منطقه‌گرایی و متقاعد کردن همسایگان کشورمان به عدم واگذاری به دشمنان فرامنطقه‌ای	۱
دوم	تخصیص پارانه و اجباری کردن ساختن پناهگاه در مناطق مسکونی و اداری شهری	۲
سوم	الگوبرداری از قوانین و تجربه‌های آمایشی شهری کشورهای دیگر در زمینه جنگ شهرها	۳
چهارم	تعادل‌بخشی به پخش امکانات دفاعی و پدافندی در جهت افزایش هزینه‌های تهاجم هوایی	۴
پنجم	ایجاد نقاط آمادی و تدارکاتی فریبنده نظامی در اطراف شهرها با توجه به عوارض طبیعی	۵
ششم	جولوگیری از ایجاد تأسیسات پرخطر (مانند پادگان، نیروگاه و پالایشگاه) در مراکز جمعیتی و بیرون بردن این گونه تأسیسات از شهرها	۶

(۲) پیشنهادها

امروزه با پیچیده شدن مسائل شهری و شهرسازی، افزایش فزاینده جمعیت، تنوع و فراوانی نیازهای مردم، وجود تهدیدهای داخلی و خارجی متنوع و متعدد و بحران‌های طبیعی نمی‌توان شهرها را به حال خود رها نمود و نیاز به برنامه‌ریزی دقیق شهری به صورت بنیادی و اساسی دارد. این تحقیق با توجه به تجربه‌های هشت سال دفاع مقدس درباره بررسی و مستندسازی جنگ شهرها و حمله‌های موشکی در دوران پُرافتخار دفاع مقدس راهبردهای لازم را کشف و برای مقابله در جنگ آینده پیشنهادهای لازم را تهیه و به شرح زیر ارائه می‌نماید:

(۲-۱) ایجاد و توسعه فضاهای امن در شهرها

با برنامه‌ریزی دقیق و مکان‌یابی صحیح به منظور مقابله با حمله‌های هوایی و موشکی دشمن و یا حوادث طبیعی می‌توان با احداث ایستگاه‌های موقت برای اسکان مانند ایستگاه‌های قطار زیرزمینی (مترو) و یا پناهگاه‌های کوچک برای واحدهای مسکونی مانند کاشانه‌ها (آپارتمان‌ها) و پناهگاه‌های محلی برای مردم در محله‌های مختلف احداث نمود تا با این اقدام بتوان از افزایش آسیب‌پذیری در مواقع جنگ و بحرانی جلوگیری نمود.

(۲-۲) مرمت و نوسازی بافت‌های شهری و روستایی

برای اینکه تأسیسات ساختمانی در اثر اصابت موشک و بمب در امان باشند، باید ساختمان‌های فرسوده و قدیمی را با مصالح نوین بازسازی نمود تا بتوان آسیب‌پذیری را کاهش داد، هرچند ممکن است با نوسازی بافت‌های فرسوده، محله‌ها از بافت فرهنگی جدیدی برخوردار گردند، اما باید با برنامه‌ریزی صحیح ضمن بازسازی ساختمان‌ها و اماکن عمومی، فرهنگ بومی منطقه را نیز حفظ نمود.

(۲-۳) توسعه فضاهای امدادی

استقرار و جانمایی عناصر امدادی از قبیل آتش‌نشانی، هلال احمر، بیمارستان‌ها، ساختمان‌های امداد و نجات و ... به‌منظور مهار صحیح آسیب‌ها در مواقع جنگ و بحران، بسیار مهم و اثرگذار می‌باشد تا با استقرار در محیط‌های مختلف و برقراری ارتباط منطقی با یکدیگر در شهرها به صورت هوشمندانه بتوانند در مواقع ضروری نیازهای مردم را پاسخ دهند.

(۲-۴) فرهنگ‌سازی و رشد علمی جامعه

فرهنگ‌سازی در سطوح مختلف به‌منظور افزایش سطح علمی جامعه در مقابله با جنگ و حوادث طبیعی به صورت نهادینه برای اقشار مختلف مردم می‌تواند نقش مؤثری در کاهش تلفات انسانی و خسارت مالی داشته باشد. برای نهادینه نمودن این مهم، باید از مرحله آموزش‌های عمومی و متوسطه تا دانشگاه‌ها دروسی را طراحی و به دانش‌آموزان و دانشجویان آموزش داد و از طریق رسانه‌ها و با فعالیت‌های هنری و افراد مؤثر در جامعه، مردم را تحریک کرد که بیشتر به این مقوله بیندیشند.

(۲-۵) پراکندگی کاربری‌ها و فعالیت‌ها

پراکندگی مناطق مسکونی، اداری، فضاهای تفریحی، پارک‌ها به‌ویژه رعایت حریم مناسب برای مخازن ذخیره‌های سوخت و ... باید به‌گونه‌ای جانمایی شوند که افزون بر ملاحظه‌های همجواری به شکل مجموعه‌های متمرکز در یک مکان قرار گرفته و در صورت بروز جنگ و یا بحران بتوان از فضاهای مختلف به صورت صحیح استفاده نمود.

(۲-۶) بهسازی شبکه‌های ارتباطی

بهسازی شبکه‌های ارتباطی درون‌شهری (کوچه‌ها، خیابان‌ها، پل‌ها، تونل‌ها) و معابر وصولی و برنامه‌ریزی صحیح واپایش (کنترل) رفت‌وآمدهای عبوری و احداث

مکان‌های مناسب در مراکز مختلف و متعدد برای فرود بالگردهای امداد و نجات و همچنین تسهیل در مبادی ورودی و خروجی شهرها بسیار ضروری بوده و می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری در مواقع جنگ کمک بسیار خوبی به امدادگران نماید.

(۲-۷) پدافند غیرعامل

با پدافند غیرعامل می‌توان با اقدام غیرمسلحانه در یک کشور آسیب‌پذیری را کاهش، تداوم فعالیت‌ها و خدمات شهری را توسعه و بازدارندگی را افزایش داد. با این نوع پدافند می‌توان نیازهای حیاتی شهرها را مانند آب، نان، غذا، بهداشت، درمان، امنیت عمومی، سوخت و انرژی، ارتباطات و اطلاع‌رسانی و جان‌پناه امن برای مردم ایجاد نمود. همچنین می‌توان از اقدام‌هایی مانند استفاده از بالن‌های انفجاری و انعکاسی برای کاهش دید دشمن در فضای شهرها، ایجاد مراکز مهم و حساس در نزدیکی سفارتخانه‌های سایر کشورها و ایجاد اماکن و فضاهای فریب در شهرها به‌منظور گمراه ساختن دشمن، استفاده کرد.

منابع و مآخذ

۱. منابع فارسی

۱. اردستانی، حسین (۱۳۹۰)، *تنبیه متجاوز*، چاپ چهارم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.
۲. بهتاش، محمدرضا، آقابابایی، محمدتقی (زمستان ۱۳۹۰)، مفاهیم پدافند غیرعامل در مدیریت شهری با تمرکز بر شهر تهران، *دانش شهر*، شماره ۳۷.
۳. پورشاسب، عبدالعلی (۱۳۸۶)، *دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران*، رساله دکتری، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۴. پیکانی، محمدحسین (۱۳۹۱)، *جنگ شهرها و دفاع موشکی*، تهران، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۵. تافلر، آلوین و هایدی (۱۳۷۵)، *جنگ و پادجنگ*، ترجمه مهدی بشارت، تهران، انتشارات مؤسسه اطلاعات.
۶. جمشیدی، محمدحسین (بهار ۱۳۷۵)، جنگ شهرها، *فصلنامه تاریخ جنگ*، سال پنجم، شماره ۱۱.
۷. حاجی زرگر، ابراهیم (۱۳۷۶)، *پدافند غیرعامل در معماری راهکاری در جهت کاهش خطرپذیری در برابر سوانح*، تهران، مرکز مدیریت بحران.
۸. روشندل، جلیل (۱۳۷۴)، *امنیت ملی و نظام بین‌المللی*، تهران، انتشارات سمت.
۹. زیاری، کرامت‌ا... (۱۳۸۰)، *برنامه‌ریزی شهرهای جدید*، تهران، انتشارات سمت.
۱۰. سلامی، حسین (۱۳۸۵)، *صحنه جنگ و عملیات*، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، دوره عالی جنگ.
۱۱. عزیزی، محمدمهدی و برنافر، مهدی (۱۳۹۰)، فرایند مطلوب برنامه‌ریزی شهری در حملات هوایی از دیدگاه پدافند غیر عامل، *فصلنامه مطالعات شهری*، سال اول، شماره اول.
۱۲. کاظمی، موسی (۱۳۸۰)، تحلیل آماری جنگ شهرها (از تهاجم ارتش عراق به ایران تا آتش بس)، در: *تأملی در جنگ ایران و عراق، چند مسئله راهبردی (مجموعه مقالات)*، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۱۳. کامران، حسن و حسینی امینی، حسن (زمستان ۱۳۹۰)، کاربرد پدافند غیرعامل در جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری (مطالعه موردی: شهرستان شهریار)، *فصلنامه مطالعات مدیریت شهری*، سال سوم، شماره هشتم.
۱۴. کردزمن، آنتونی و آبراهام واگنر (۱۳۷۸)، *درس‌های از جنگ مدرن، جنگ ایران و عراق*، ترجمه حسین یکتا، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۱۵. کسروی، احمد (۱۳۶۵)، *تاریخ هیجده ساله آذربایجان*، تهران، انتشارات امیرکبیر.

۱۶. مرادپیری، هادی و میرزایی، احمد (۱۳۹۲)، *مستندسازی جنگ شهرها و حملات موشکی عراق در هشت سال دفاع مقدس (طرح تحقیقاتی)*، تهران، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی ستاد کل نیروهای مسلح.
۱۷. نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، *فرهنگ دفاعی امنیتی*، چاپ اول، تهران، انتشارات سنا.
۱۸. هاشمی فشارکی، سیدجواد و شکیبامنش، امیر (۱۳۹۰)، *طراحی شهری از منظر دفاع غیرعامل*، تهران، انتشارات بوستان حمید.
۱۹. هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۶)، *آرامش و چالش: کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۲*، چاپ سوم، تهران، دفتر نشر معارف انقلاب.

۲. منابع انگلیسی

1. Arth Lykke, J (1989), Toward an Understanding of Military Strategy, In: *Military Strategy: Theory and Application*, PA, U.S. Army War College.
2. Mazarr, Michael (1994), *The Revolution in Military: A Framework for Defense Planning*, New York, Macmilan.
3. Stacey, Ralph (2001), *Strategic Management*, New York, McGraw Hill.

